

Кравченко І.С.,д-р екон. наук,
Університет банківської справи
Національного банку України
kisirina@mail.ru**Кравченко И.С.,**д-р экон. наук,
Университет банковского дела
Национального банка Украины**Kravchenko I.S.,**ScD in Economics,
The University of Banking
of the National Bank of Ukraine**РИНКИ ПРАЦІ ЄС ТА УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ У
СВІТАІ ПІДПИСАННЯ ДОГОВОРУ ПРО АСОЦІАЦІЮ****РЫНКИ ТРУДА ЕС И УКРАИНЫ: ОСОБЕННОСТИ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СВЕТЕ ПОДПИСАНИЯ ДОГОВОРА ОБ
АССОЦИАЦИИ****LABOUR MARKETS OF EU AND UKRAINE: INTERACTION FEATURES
IN THE LIGHT OF SIGNING OF THE ASSOCIATION AGREEMENT**

Аналіз особливостей ринків праці ЄС і України показав, що європейська інтеграція для України відкриває можливість сталого економічного розвитку. Разом з цим спочатку можливі деякі негативні наслідки: відтік кваліфікованої робочої сили в Європу; негативні зміни в структурі зайнятості, приплив некваліфікованої робочої сили з Азії та Африки і т.д. Щоб уникнути поглиблення таких негативних тенденцій необхідно буде зробити радикальні заходи: реформування пенсійної системи; підвищення пенсійного віку; зниження норми державної компоненти пенсій; контроль співвідношення приросту заробітної плати, приватного споживання, ВВП та ефективності праці; приведення у відповідність структури освіти зі структурою зайнятості; впровадження ефективних європейських механізмів перенавчання та перекваліфікації кадрів.

Анализ особенностей рынков труда ЕС и Украины показал, что европейская интеграция для Украины открывает возможность устойчивого экономического развития. Вместе с этим поначалу возможны некоторые отрицательные последствия: отток квалифицированной рабочей силы в Европу; отрицательные изменения в структуре занятости, приток неквалифицированной рабочей силы из Азии и Африки и т.д. Чтобы избежать углубления таких отрицательных тенденций необходимо будет предпринять радикальные меры: реформирование пенсионной системы; повышение пенсионного возраста; снижение нормы государственной компоненты пенсий; контроль соотношения по приросту заработной платы, частного потребления, ВВП и эффективности труда; приведение в соответствие структуры образования со структурой занятости; внедрение эффективных европейских механизмов переобучения и переквалификации кадров.

Analysis of the labor market EU and Ukraine showed that the European integration of Ukraine opens the possibility for sustainable economic development. At the same time initially there may be some negative consequences: the outflow of skilled labor force in Europe; adverse changes in the structure of employment, the inflow of unskilled workers from Asia and Africa, etc. To avoid the deepening of such negative trends will be necessary to take drastic measures: reform of the pension system; raising the retirement age; reduction in the rate of state pensions components; control of proportions between the increase in wages, private consumption, GDP and labor efficiency; harmonization of the structure of education to the structure of employment; implementation of effective retraining European mechanisms.

Ключові слова. Інтеграція з ЄС, ринок праці, міжнародна міграція, середня тривалість життя, пенсійний вік, норми приватного споживання та пенсійного забезпечення, старіння населення.

Ключевые слова. Інтеграція с ЕС, ринок труда, международная миграция, средняя продолжительность жизни, пенсионный возраст, нормы частного потребления и пенсионного обеспечения, старение населения.

Keywords. Integration with the EU, labor market, international migration, life expectancy, retirement age, the rules of private consumption and pensions, aging population.

Вступ. Інтеграція з ЄС стає основним зовнішньополітичним і економічним орієнтиром України, що передбачає підписання Договору про асоціацію між Україною та країнами-членами ЄС (з основними положеннями цього договору можна ознайомитися на сайті Кабінету Міністрів України). Однак інтеграційні процеси з ЄС, які в цілому на довгострокову перспективу забезпечуватимуть наступальний розвиток економіки нашої країни, не будуть відбуватися плавно і однозначно. Асоціація з ЄС додасть нашій країні можливість розвиватися стійко. Але темпи економічного розвитку не будуть, скажімо так, вимірятися двозначними цифрами. Більше того, середній темп розвитку буде навіть нижчим, ніж у випадку сепаратного, неінтеграційного розвитку.

Постановка завдання. По-перше, саме кількісна зміна обсягів економіки відбуватиметься в більшому (незрівнянно об'ємнішому, ніж у випадках сепаратного розвитку або розвитку в рамках митного союзу) економічному середовищі. Отже, подальший розвиток економіки не буде пов'язаний з постійними проблемами адаптації до нових реалій. По-друге, новий розвиток у набагато меншому ступені буде суперечити підсумкам попереднього розвитку: подальше економічне просування країни буде стійким. По-третє, з'явиться можливість для диверсифікованого економічного зростання. Проте нічого не буде протікати безпроблемно. Події навколо Криму, його окупація і агресія проти нашої країни на Сході показали, що перед Україною будуть зведені не тільки економічні, але також політичні, мілітаризовані перепони. Ці події в 2014 р. повністю повернули назад економіку країни. За попередніми даними в 2014 р. спад в економіці склав — 6,8 %, у т.ч. — 14,8 % у четвертому кварталі. У першому кварталі 2015 р. спад в економіці країни триває. Лише з березня місяця настало заморожування ситуації на фронті і відразу ж пішли стабілізаційні події в економіці.

У будь-якому випадку, Україні треба буде підготуватися до нових реалій і внести певні зміни у проведення макроекономічної політики.

У зв'язку з цим торкнемося деяких питань реорганізації ринку праці країни.

Результати дослідження. *Перше.* Найуразливішим місцем українського ринку праці є триваючий відтік кваліфікованої робочої сили. Договір про асоціацію передбачає значну лібералізацію обміну трудовими послугами громадян. Згідно зі статтями 17, 18, 19, 100, 101 і 102 Договору про асоціацію українські та європейські влади зобов'язуються усувати дискримінацію трудових мігрантів, надати можливості безперешкодного надання трудових послуг у визначених сферах діяльності (бухгалтерський облік, податкові консультації, юридичні послуги, послуги в сферах архітектури, будівництва, комп'ютерної та інженерної діяльності, реклами, управлінських консультацій, наукових і технічних розробок, досліджень, екологічної та туристичної діяльності тощо). На нашу думку, на початкових етапах інтеграційних процесів з ЄС, еміграція трудових мігрантів до Європи посилиться і, знову, загострить дефіцитний баланс трудових ресурсів. З такою проблемою України вже стикалася. У цілому за всі пострадянські роки висококваліфікована українська молодь досить активно емігрувала (табл. 1).

Таблиця 1

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНИ за 2003-2013 рр. [1]

Показники	2003	2006	2009	2012	2013
Прибули в Україну, осіб	39489	42227	32917	76361	54100
Вибули з України, осіб	63699	29982	19470	14517	22187

Але починаючи з 2005 р., при збереженні серйозних тенденцій еміграції в Європу і Росію, імміграція з країн СНД та Азії стала істотно перевищувати кількість вибулих українських громадян. У 2013 р. різниця между прибулими і тими, що вибули, різко скоротилася (до 31913 осіб замість 62 204 чоловік у 2012 р.). Ця тенденція збереглася також у 2014 році: різниця між прибулими і тими, що вибули, скоротилася до 22592 осіб. Правда, статистика 2014 р. уже не порівнянна з даними за попередні роки: немає даних по Криму, регіонах, задіяних у зоні АТО.

При цьому очевидно, що зараз теж, якщо не вживати певних кроків, потік висококваліфікованих емігрантів з України збільшиться. Разом з тим, може різко збільшитися потік менш кваліфікованих мігрантів з Азії та Африки. Чому? По-перше, Український ринок праці дефіцитний. Євроінтеграція посилить можливості диверсифікації економіки і зростання, що в підсумку ще більше посилить дефіцитність. По-друге, високоосвічені, етнічні українці не

будуть чекати зростання економіки країни: як правило, кожен буде використати свою можливість щодо надання трудових послуг в Європі. По-третє, Європа отримає додаткову кількість мігрантів, що, звичайно, посилить конкуренцію на європейському ринку трудових мігрантів між українцями та вихідцями з Азії та Африки. При цьому частина мігрантів, що не працевлаштується в Європі, може спробувати працевлаштуватися в Україні. По-четверте, європейці будуть не проти імпортувати міграційні субсидії (кожен українець-мігрант з вищою освітою за європейськими цінами буде субсидувати економіку ЄС на 90-100 тис. євро), а потік менш кваліфікованих іммігрантів в Україну може примножити втрати країни. По-п'яте, недавні скорочення бюджетних витрат, заморожування заробітної плати, скорочення пенсій (особливо, науковцям) приведуть до нового витка еміграції з країни. По-шосте, міграційний тиск на ЄС збільшується. Число мігрантів, які звернулися з проханням про тимчасове проживання, як уже зазначалося, в ЄС збільшується. Так, у 2014 р. щомісячно в середньому 51 тис. осіб просили житло в ЄС. Максимальна кількість заяв припала на жовтень — 69185 осіб. У 2015 р. тенденція посилилася. За січень таких прохань було 66025, а за лютий — 54500. У березні-квітні 2015 р. ситуація схоже починає загострюватися і до кінця року, швидше, будуть зафіксовані нові рекордні цифри (більш ніж 100 тис. щомісячно). Раніше ми відзначали, що у зв'язку з посиленням мегаекономічних тенденцій рівноваги у світовій економіці, трудові ресурси, капітал і життєві простори (території) повинні «зустрітися». У даний час ця «зустріч» відбувається на території південної Європи. Ці процеси посилюються, особливо після так званої «арабської весни», коли більш-менш спокійне життя було в цих країнах замінено розгулом фанатизму, тероризму та екстремізму. У квітні прем'єр-міністр Італії М. Ренці закликав ЄС до нової міграційної політики, маючи на увазі справедливий розподіл біженців по всіх країнах Європи. Звідси, Україна може отримати свою «частку» мігрантів, якщо темпи еміграції в країні не будуть істотно знижені.

Тому, з підписанням Договорів про асоціацію та зону вільної торгівлі українське керівництво має успадкувати політику створення в країні висококваліфікованих і конкурентних робочих місць. Не потрібно створювати прості, звичайні робочі місця. Це марна трата ресурсів. Створювані нові робочі місця повинні бути конкурентними в порівнянні з європейськими.

Друге. Відомо, що співвідношення між населенням і трудовими ресурсами, з одного боку, і економічно активним населенням і зайнятими, з іншого боку, строго обумовлено середньою тривалістю життя і законодавчою нормою виходу на пенсію у кожній окремо взятій країні. Не важко переконатися, що, як правило, рідко можна зустріти ситуацію, коли в країні спостерігається висока середня тривалість життя при низькому віковому цензі виходу на пенсію. У табл. 2 ми бачимо, що серед європейських країн немає жодного випадку порушення зазначеної закономірності. Деякі виключення пов'язані з США: чоловіки тут живуть на 1 рік менше чоловіків Франції, а жінки на один рік менше жінок Великобританії, хоча і в тому, і в іншому випадку їх пенсійний вік перевершує аналогічні показники останніх.

Таким чином, у Європі спостерігається така особливість ринку праці: збільшення пенсійного віку веде до збільшення тривалості життя при збереженні розриву між середньою тривалістю життя жінок і чоловіків. Ця тенденція викликає необхідність (1) зближення пенсійного віку чоловіків і жінок і (2) перегляду пенсійного віку чоловіків, тривалість життя яких стабільно нижче, ніж у жінок. У майбутньому не виключено, що пенсійний вік жінок може бути навіть вище, ніж чоловіків. Досвід Норвегії, Швеції, Великобританії, Німеччини свідчить, що найоптимальніший вік виходу на пенсію настає після 65 років. У цьому питанні підходи України діаметрально протилежні підходам країн ЄС.

Таблиця 2

СЕРЕДНЯ ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ ТА ВІК ВИХОДУ НА ПЕНСІЮ, років¹

Країна	Середня тривалість життя		Вік виходу на пенсію	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки

¹ Джерело: <http://www.gks.ru>; http://ostranah.ru/_lists/life_expectancy.php; <http://www.ukrstat.gov.ua/>; <http://obozrevatel.com/media/pensionnyij-vozrast-rastet-vo-vsem-mire.htm>; <http://ria.ru/spravka/20100714/254668099.html>

Україна	62,4	74,1	60	60 ²
Росія	64,6	75,9	60	55
США	75,2	81	65	65
Німеччина	76	82,1	65–67	65–67
Великобританія	76,2	81,3	65	60
Австрія	77,8	83,6	65	60
Угорщина	68,7	77,4	60	55
Польща	73,9	79,4	65	60
Франція	77,7	84,3	60	60
Австралія	77,8	83,6	65	60
Швеція	78,4	83	61–67	61–67

У нашій країні середній пенсійний вік близько 58,5 років. При цьому пенсійний вік чоловіків традиційно вище пенсійного віку жінок, хоча останні проживають істотно більше. Ця обставина знижує можливість досягнення більш ефективної структури використання трудових ресурсів, як це має місце в країнах ЄС. Так, динаміка індикаторів ринку праці ЄС 27 показує (табл. 3), що за 1997–2007р.р. відсоток зайнятості неухильно підвищувався: з 60,7 % до 64,4 %.

Таблиця 3

ДИНАМІКА ОСНОВНИХ ІНДИКАТОРІВ РИНКУ ПРАЦІ В ЄВРОПІ 1997-2007 рр.

Показники	1997	1999	2001	2003	2005	2006	2007
Чисельність постійного населення, тис. осіб	47810 2	481076	483228	486617	491017	492975	495129
Чиста міграція, тис. осіб	421	976	1154	2032	1660	—	1648
Процент зайнятості	60,7	61,8	62,5	62,5	62,9	63,4	64,4
Процент безробітних	9,8	9,1	8,5	8,9	8,9	8,1	—
Процент безробітних, жінок	11,2	10,4	9,4	9,7	9,6	8,9	—
Процент довгострокового безробіття	4,8	4,1	3,9	4,1	4,1	3,7	—
Річна оплата праці в промисловості, екю/євро, ЄС-15	-	28609 ^{3**}	29801	31769	32930	34533	35417

Аналогічний показник по Україні за 1995–2014 рр. також підвищився: з 39,1 до 42,1 % (табл. 4). Проте в цілому, ефективність використання трудових ресурсів тут істотно, 1,44 разу, поступається європейському рівню.

Таблиця 4

ДИНАМІКА ОСНОВНИХ ІНДИКАТОРІВ СТАНУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ В 1995-2014 рр. [2, с. 49, 72, 87, 376].

Показники	1995	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014 ⁴
Чисельність постійного населення, тис. осіб	51700	49115	48240	47442	46749	46144	45776	45553	42929
Економічно активне населення, тис. осіб	21298	22831	22232	22202	22245	22397	22052	22012	19921
У % до чисельності населення	41,2	46,5	46,1	46,8	47,6	48,5	48,2	48,3	46,4
Средньорічна чисельність зайнятих	20218	20175	20091	20295	20730	20905	20266	20354	18073

²Відповідно до пенсійної реформи, що проводиться в Україні пенсійний вік для жінок у 60 років буде запроваджено починаючи з 2021 р.

* Дані за 2000 р. [1].

⁴ Дані за 2014 р. представлено без тимчасово окупованої АР Крим і м. Севастополь.

в економіці, тис. осіб									
Темпи зростання, 2000=100 %		100	99,6	100,6	102,8	103,6	100,5	100,9	89,6
Чисельність безробітних, тис. осіб	1079	2656	2141	1907	1515	1425	1786	1657	1848

Закінчення табл. 4

Показники	1995	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014 ⁵
Темпи зростання, 2000=100 %		100	80,6	71,8	57,0	53,7	67,2	62,4	69,6
Процент безробітних	5,1	11,6	9,6	8,6	6,8	6,4	8,1	7,5	9,3
Середньомісячна номінальна зарплата, гривень	73,8	230	376	590	1041	1806	2239	3026	3480
Середньомісячна реальна зарплата, 2000=100 %		100	141,0	201,1	286,2	342,2	342,5	425,9	464,8

Поряд з цим в Україні темпи зростання реальної заробітної плати випереджають темпи зростання ВВП, що за останні 15 років призвело до різкого зниження рівня заощаджень, збільшило частку споживання у ВВП. Це створювало великі проблеми для фінансової системи (зокрема — банків) в плані мобілізації фінансових ресурсів. У підсумку банківська система країни все більше вдається до зовнішніх запозичень, відсотки на депозити та кредити в останні роки залишаються на дуже високому порівняно з Європою рівні незважаючи на нижчу інфляцію. Події 2014 р. і війна на Сході країни змусили Кабінет Міністрів піти на крайні кроки на початку 2015 р. Але тепер уже, схоже, країна опинилася в іншій крайності: різке і примусове скорочення доходів у 2015 р. може викликати ще більше скорочення споживання і тим самим викликати спад економіки з катастрофічними наслідками.

Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС нинішню пенсійну політику неможливо буде продовжувати. Доведеться піти на підвищення і зрівняння пенсійного віку чоловіків і жінок. Через це поступово підніметься рівень безробіття. На сьогоднішній день Кабінет Міністрів лише скорочує пенсії не звертаючи уваги на необхідність проведення більш структуризованої пенсійної політики.

Третє. Становлення європейського ринку праці відбувалося в післявоєнний період, через плавну інтеграцію європейських економічних і соціальних інститутів. У цілому ці процеси протікали так, що управління ринком праці сприяло відродженню та економічному розвитку Європи. Становлення українського ринку праці відбувається в специфічний історичний період: чинники, що обумовлюють обсяги ринку праці, а також макроекономічне середовище різко відрізняються від європейських. При цьому не завжди управління ринком праці гармонізує з вимогами економічного зростання країни.

Так, в Україні динаміка індикаторів ринку праці (табл. 4) показує, що за 2000–2012 рр., а також за 2000–2014 рр. відбувалися певні зміни.

– При перманентному зниженні чисельності населення спостерігалася стабілізація, деяке збільшення (у 2005 і 2007 рр.) і, знову, зниження абсолютної чисельності економічно активного населення (ЕАН). Аналіз показує, що це відбувається через: (1) зниження середньої тривалості життя за 1991–2012 рр. з 69,3 до 68,1 років; (2) зниження народжуваності за 1985–1991 рр. і (3) зростання трудової мобільності населення (працюючих пенсіонерів та інвалідів стає більше). Взагалі збільшення частки і абсолютного числа ЕАН через зниження середньої тривалості життя і в зв'язку з цим деяким омолодженням населення є, на наш погляд, результатом втрат суспільства, понесених у результаті погіршення економічного становища.

– Загалом знижувався і залишався низьким рівень безробіття. За 2000–2007 рр. середньорічні темпи зниження цього показника склали 9,25 %. У 2008 р. чисельність безробітних залишилась на рівні 2007 р. — 6,4 %. Надалі (2010–2011 рр.) відбулося деяке збільшення значення показника. У 2012 р. крива знову пішла вниз. Але ось у 2013–2014 рр. відбулося різке підвищення рівня безробіття до 9,3 %. Низький рівень безробіття (не рахуючи погіршення у 2014 р.), у свою чергу, збільшує попит на робочу силу і робить її відносно

⁵ Дані за 2014 р. представлено без тимчасово окупованої АР Крим і м. Севастополь.

дорогою. За 2000–2012 рр. приріст реальної заробітної плати практично завжди випереджав приріст основних макроекономічних показників. Це стало результатом не тільки вражаючого економічного зростання цих років, збільшення частки споживання у ВВП, але також деяким зниженням загального навантаження на соціальні виплати, допомоги по безробіттю. Дані показують, що темпи зростання реальної заробітної плати в країні за 2000–2007 рр. в 1,98 разу перевищували темпи зростання ВВП, в 1,68 разу темпи зростання промисловості і в 1,56 разу темпи зростання інвестицій. Ця тенденція збереглася у 2008 році (приріст ВВП склав 2,3 %, а реальні доходи населення 6,3 %), у 2009 р. (відповідно — 14,8 і 9,8 %), у 2010 р. (4,6 і 10,2 %), у 2011 р. (5,6 і 8,7 %) і у 2012 р. (0,2 і 14,4 %). Таку закономірність по європейських країнах неможливо виявити в багаторічних статистичних даних. У той же самий час в Україні через надмірно ліберальне пенсійне законодавство темпи зростання пенсій також були високими. У результаті приватне споживання (кінцеве споживання домашніх господарств) у ВВП країни зросло до 57,2 %, а до кінця 2013 р. (статистичні дані за третій квартал 2013 р.) — 71,7 %. Це дуже високий показник, який істотно обмежує зростання накопичень у країні. Рано чи пізно необхідно було навести порядок в цій справі. На жаль, бездіяльність минулих років було «виправлено» грубою політикою скорочення вже зароблених пенсій на початку 2015 р.

Дані рис. 1 свідчать про те, що високий рівень приватного споживання можуть собі дозволити країни (США – 70 %, Великобританія – 61 %, Італія – 58 %, Німеччина – 57 %), які, по-перше, вже досягли високого рівня технологічного та економічного розвитку і подальший їх прогрес припускає повне насичення потреб на даному рівні розвитку до моменту, коли акумуляція знань для чергового технологічного стрибка викличе підвищення норми накопичення в суспільстві. По-друге, необхідно також, щоб рівень урядових витрат по відношенню до ВВП був невисоким. При цьому питома вага державного сектора в економіці повинна бути незначною, а рівень оподаткування — не більше 40 % ВВП. У принципі Україна вже досягла високого рівня приватного споживання без «дотримання» правил провідних країн світу та Європи.

Рис. 1. Приватне споживання, % до ВВП, 2006 р.

(Джерело: [3])

Якщо також враховувати ту обставину, що в країнах англосаксонської економічної моделі (США, Канада, Великобританія) високі пенсії, як правило, є результатом не державних фіскальних чи інших накопичувальних заходів і схем, а, в першу чергу, забезпечуються за рахунок системи добровільного індивідуального заощадження, то стає очевидною небезпека такого високого рівня одержавлення системи пенсійного забезпечення в Україні. Тобто в Україні були небезпечні не тільки і не стільки порівняно високі пенсії, а надмірно висока «норма обов'язкового пенсійного забезпечення».

З цілком зрозумілих причин соціальний популізм неодмінно супроводжував часті і доленосні вибори Президента і Верховної Ради в 2004–2012 рр. У підсумку в країні відбулося додаткове підвищення заробітної плати і пенсій. Українці важливо, щоб, з одного боку, події лютого 2014 р. і формування нової влади не привели до зростання популізму і невідкритої ресурсами зростання соціальних виплат і пенсій. Зростання доходів стає причиною порівняно високого рівня приватного споживання, а це, в свою чергу, призводить до зниження заощаджень, дестабілізує фінанси країни, зокрема, підриває банківську систему України, робить останню неліквідною. Але, з іншого боку, «драконівські» заходи по скороченню пенсій, споживання можуть викликати зворотну реакцію: прискорення спаду економіки, збільшенню міграції, втрати віри щодо можливості скільки-небудь справедливої системи розподілу, різкого збільшення рівня бідності. Потрібно навчитися керувати рівнем споживання, а не маніпулювати ним то в бік підвищення, то в бік зниження.

Досвід самої Європи показує, що там, де не стежать за рівнем споживання, де ефективність праці підвищується повільніше (або взагалі не підвищується), заробітної плати і пенсій, неодмінно накопичуються нерозв'язні проблеми. Наприклад, середній розмір пенсій у даний час у Німеччині становить 810 євро, а в Іспанії — 850, тоді як ВВП на душу населення в Німеччині (41514 \$) у 1,42 разу перевищує аналогічний показник по Іспанії (29195 \$).

На початок 2013 р. середній розмір пенсій в Україні склав 1482 грн, а заробітної плати 3080 грн. Майже 50%! Це надмірно високий показник. До початку 2015 р. ці цифри відповідно виглядали так: 3480 і 1526. У результаті Україна витрачає дуже багато коштів по каналу державного пенсійного державного забезпечення (трудового і соціального). Так, витрати пенсійної системи України становлять 14% ВВП і поглинають половину бюджету. Для порівняння в Азербайджані ці витрати становлять 3,8%, у Вірменії 3,4, у Росії 4,6, у Молдові 7,7 і в Білорусі 8,8%. У Європі державні пенсії не перевищують 5% ВВП і становлять до 15% консолідованого бюджету європейських країн. З низки професій, наприклад, стосовно державних службовців, представників науки і науково технічної діяльності, було прийнято законодавство, що передбачало пенсійне забезпечення на рівні до 90% (пізніше — 80%) передпенсійної заробітної плати. Такі високі рівні пенсій у сучасному світі властиві тільки Греції (96% від заробітної плати), Іспанії (81%), Данії (77%), Голландії (82%) та Угорщині (78%), тобто країнам, з традиційно сильним профспілковим рухом (Іспанія, Греція, Угорщина), зі своєю історико-географічною специфікою (у тій же Греції високі порівняно пенсії рибалкам, іншим працівникам — єдина можливість утримати населення на островах). Ми вже знаємо, як погано це може скінчитися. На початок 2013 р. розмір мінімальної пенсії в Україні склав 894 грн, а з 01.12.2013 — 949. При цьому розмір мінімальної оплати праці становив 1147 грн. З 1-го грудня 2013 р. розмір мінімальної заробітної плати збільшиться до 1218 грн. Усе це істотно знижує мотивацію працювати для непрацюючих або нерегулярно працюючих членів суспільства, породжує прагнення до якнайшвидшого виходу на пенсію навіть у порівняно молодих членів суспільства.

Доречно зауважити, що всі нові індустріальні країни, що вийшли на сцену лідерів світового розвитку (Японія, Корея, Сінгапур, Китай, Індія), в обов'язковому порядку повинні були бути в стані, в першу чергу, акумулювати накопичення. У тій же Японії, 30 років тому, відсутність системи пенсійного забезпечення розглядалося як порівняльна перевага країни. Таким чином, з точки зору вимоги забезпечення гарної динаміки економічного розвитку і збереження достатнього потенціалу накопичень оптимальний середній рівень пенсійного забезпечення для України повинен бути переглянутий. Надмірні норми приватного споживання та пенсійного забезпечення можуть викликати зворотний хід ринкових реформ, провокувати інфляцію і, врешті-решт, викликати серйозні політичні потрясіння. Нашій країні доведеться жорсткіше контролювати співвідношення по приросту заробітної плати, приватного споживання, ВВП та ефективності праці.

Четверте. Середній рівень освіти в Україні вище, ніж у країнах ЄС, Японії, США та Росії. В Україні чисельність студентів у вищих навчальних закладах (ВНЗ) на 10000 тис. осіб становить близько 600 осіб (рис. 2), тоді як у Японії, Великобританії, Німеччині цей показник коливається в межах 200–300, у США 450 і в Росії близько 500. Лише в деяких країнах (Латвія, Естонія) цей показник вищий. Коли величина цього показника наближається до позначки 700, це означає, що практично вся молодь здобуває вищу освіту (за середньостатистичними даними питома вага молоді у віці 17–22 років приблизно складає 7% населення). Однак європейський ринок праці відрізняється рівнем і точністю відповідності структури освіти до структури зайнятості. Останнім часом рівень освіти європейських кадрів різко виріс. В Україні також, як бачимо, цей показник у пострадянський час неухильно зростає. Проте якість нашої освітньої системи суттєво відстає від європейських країн, США та Канади.

Так, середній рівень освіти працюючого населення у США становить 14 років. У Франції, Великобританії і Німеччині такий самий рівень освіти. Поряд з цим, серед випускників вищої школи Америки та Європи переважають гуманітарні та й соціальні науки (США — 42,2%, Канада — 45,5, Великобританія — 39,6, Франція — 42,7%), медицина (відповідно 10,0; 10,6; 16,8 і 8,6%), в Україні ці показники нижче: 25 і 7%. Разом з тим в Україні близько 1/3 випускників є представниками інженерних професій і більше 1/4 — сфери освіти (у країнах Америки і Європи ці показники не перевищують 10%). Нам здається, що в Україні, після розгортання інтеграційних процесів з Європою у найближчі роки освітній рівень населення найбільше повинен буде корелювати зі структурою зайнятості: частка зайнятих у сільському

господарстві повинна знизитися відповідно з 18 % до 3–5 %, а частка зайнятих у сфері послуг має зрости відповідно з 58 % до 70–75%. Підвищиться частка гуманітаріїв, соціальних наук (включаючи економістів) серед випускників вищої школи: з 24–25 % до 45 %.

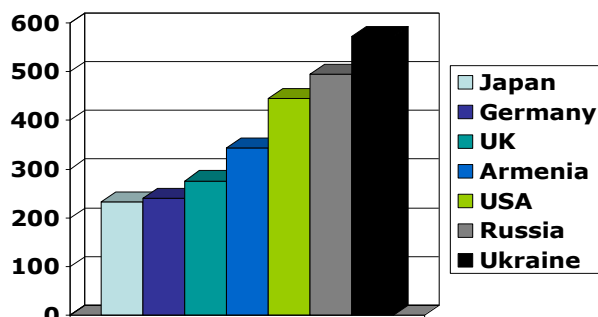

Рис. 2. Чисельність студентів на 10000 осіб населення

П'яте. Європейському ринку праці притаманна зростаюча крива пропозиції праці і, зокрема, позитивна динаміка економічно активного населення. Збільшення цього показника, в першу чергу, пов'язано з процесами старіння населення Європи. При відносно стабільному рівні народжуваності (табл. 5), різкого підвищення питомої ваги населення у віці понад 50 років частка економічно активного населення підвищується.

Але вся специфіка полягає в тому, що при цьому дефіцит трудових ресурсів не пом'якшується. І на це є дві причини. По-перше, старіння населення особливо швидко проявляється у вікових групах 61–79 і 80 і більше років. По-друге, можливості економічного зростання істотно випереджають можливості зростання трудового потенціалу. Саме це зумовлює порівняно низький рівень безробіття по всій Європі (якщо, звичайно, абстрагуватися від криз у південних країнах за 2009–2012 рр.).

Таблиця 5

НАСЕЛЕННЯ, НАРОДЖУВАНІСТЬ І СМЕРТНІСТЬ
У 12 КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ І В УКРАЇНІ В 1990-2006 рр., тис. осіб

Країни	1990			2012		
	Населення	Народжуваність	Смертність	Населення	Народжуваність	Смертність
Бельгія	9967	12,1	10,8	11094	11,5	3,7
Данія	5141	12,0	11,6	5574	11,9	3,8
Германія	79365	11,0	11,2	81844	8,2	3,8
Греція	10209	10,0	9,1	11290	10,0	3,7
Іспанія	38958	10,4	8,4	46196	10,9	3,8
Франція	56735	13,5	9,4	65327	13,1	3,8
Ірландія	3503	14,7	8,9	4583	14,7	3,7
Італія	57661	9,9	9,2	59394	9,5	3,9
Люксембург	381	12,4	10,6	537	11,7	2,5
Голландія	14950	12,7	8,7	16780	11,3	4,4
Португалія	9868	12,0	9,7	10487	10,0	3,3
Великобританія	57411	13,6	11,5	63715	12,3	5,1
Всього	344149	11,8	10,0	376911	10,3	3,9
Україна	51557	12,6	12,1	45553	10,7	14,7

Зростаюча крива пропозиції праці докорінно змінює картину трудового ринку як у ЄС-27, так і в Україні. Це виражається в тому, що повсюдно збільшуються трудові ресурси: а) у процеси суспільного виробництва більш активно залучаються жінки і б) спостерігається омолодження професій, звужується час підготовки кваліфікованих фахівців і робітників. І це незважаючи на те, що на ринок праці виходить молодь, яка народилася в 1983–1991 рр., коли

народжуваність у Європі була невисокою, а в Україні вона знижувалася через економічну кризу, що наступила на початку 90-х рр.

Поряд з цим, Європа сьогодні — найдинамічніший простір, що чітко регулює попит і пропозицію на працю. Так, тільки в 2007 році тут було створено 3,5 млн робочих місць. З настанням важкого періоду рецесії (2008–2012 рр.) зайнятість у Європі падала швидше ніж ВВП. Останнім часом (2013–2014 рр.), у міру появи перших ознак економічного зростання, знову-таки зайнятість підвищується швидше ВВП. Таке регулювання попиту ніби доповнює динамічність європейського ринку праці і за пропозицією, і за попитом. У цілому європейський ринок праці дуже еластичний по відношенню до зростання економіки. Вектор економічного розвитку Європи за останні два десятиліття показує, що в принциповому плані поступово стирається грань між первинним і вторинним ринками праці. Це пов'язано із загальними для всіх країн тенденціями зміни структури зайнятості за видами діяльності, підвищенням мобільності зайнятості, збільшенням ролі інформаційних технологій, зниженням частки неформальної зайнятості, усе більш посилюється тенденція загальноєвропейського регулювання ринку праці і т.д. Однак ця тенденція має суперечливий характер: Європа розширюється і нові країни, як правило, є менш розвиненими, ніж Європа в середньому, в короткостроковому плані можуть підсилити «проблемність» деяких інституцій.

Висновки. Ситуація в Україні діаметрально протилежна: за останнє десятиліття тут попит на працю явно перевищував пропозицію. За 1990–2012 рр. в Україні народжуваність знизилася на 15 %, а смертність збільшилася на 21 %. У результаті з приростом населення ситуація тут діаметрально протилежна ситуації в Європі. В Україні збільшення економічно активного населення пов'язано з низькою народжуваністю і високою смертністю (табл. 5). Через це в період економічного зростання (1999–2007 рр.) рівень безробіття в країні був нижчим рівня ЄС-12, а в порівнянні з країнами ЄС-27 нижчим у 2,5–3 рази.

Отже, посилення євроінтеграційних процесів при наявності відповідних реформ повинно забезпечити сталий економічний розвиток в Україні. Разом з тим, за умови скорочення смертності та збільшення пенсійного віку буде деяке збільшення безробіття. Тому дуже важливо якнайшвидше впровадження в країні ефективних європейських механізмів щодо регулювання ринку праці, зокрема, перенавчання та перекваліфікації кадрів. Позитивним прогнозом можна вважати те, що очікується поступове підвищення еластичності українського ринку праці.

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Статистичний щорічник України за 1995 рік/ М-во статистики України: Відпв. за вип. В.В. Самченко. — К.: Техніка, 1996.
3. The Economist; http://www.gks.ru/free_doc/2007/b07_11/07-01.htm

References

1. The official site of State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. State Statistics Service of Ukraine (1996), “Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy za 1995 rik” [Statistical yearbook of Ukraine 1995 year], Tekhnika, Kiev, Ukraine.
3. The Economist; available at: http://www.gks.ru/free_doc/2007/b07_11/07-01.htm

Стаття надійшла до редакції 11.06.2015 р.